

UDK 14 Sioran E.

Izvorni naučni rad

Sladana KAVARIĆ (Podgorica)

zarathustra.kavaric@gmail.com

UZROCI POLITIČKO-KRITIČKE PRAKSE U DJELIMA EMILA SIORANA

Smatrajući da umjetnika oblikuje društveno-kulturni sistem iz kojeg je nastao, polazimo od teze da je Emil Sioran posredno, u širem smislu riječi, angažovan pisac. Glavni cilj ovih redova jeste analiziranje refleksa političke angažovanosti u literaturi, sa posebnim osvrtnom na djela ovog pisca. Imajući u vidu balkansko iskustvo i kontraverznu prošlost određenu nacionalističkim djelovanjem u okviru rumunske Gvozdene garde, vrlo je izvjesno da, bez obzira na to što se odrekao svoje prošlosti, Emil Sioran nije mogao izbjeći rekonstruisanje predašnjeg iskustva u svojim djelima. Kontinuitet opstajanja rumunskog iskustva kod Siorana, koji ovdje pretpostavljamo, pokušaćemo pokazati upoređujući različite faze piščevog života, analizirajući najznačajnija djela iz tih perioda, te ukazujući na permanentne karakteristike njegovog stvaralaštva koje umnogome potkrepljuju ovo stajalište.

Ključne riječi: angažovana literatura, politički kontekst, kulturni okvir, Sioran

Za stvaraoca je najteže, a za njegovo djelo najpogubnije, ako pisac ne shvati vrijeme u kome živi i ako na njega ne reaguje.¹ Odnos pisca i stvarnosti je uvijek višeslojan, ali katkad teško objašnjiv i saglediv. Kompleksnost tih veza upravo upućuje na neprekidnu aktuelnost tog odnošenja, što podrazumijeva i iziskuje dublju analizu ne samo neposredno datog u djelu, već i polazišta koje se naslućuje. Stvaralački karakter pisca je uvijek osoben i mora mu se pistupati široko, koketirajući sa svim relacijama u kojima ga uviđamo i prepoznajemo. Proučavanjem nekog pisca ili književnog djela, stupa se u prostor u kome sve može biti stavljeno pod znak pitanja. Angažovanje ili posredna po-

¹ Ratko Božović, „Stvarnost i umjetnost; Djelo – prevazilaženje, a ne kopija stvarnosti“ u *Stvaranje*, broj 1, 1976, str. 75.

vezanost pisca sa društvenim, u širem smislu ukazuje na samokritičnost i aktivan način odnošenja autora prema sebi samom. Kultura je izraz mnogostrukosti, kojom se otjelotvoruje najsuštinskiji dio čovjekovog bitka, a koja za posljedicu ima umjetničku samorefleksiju. Književno djelo, krajnji oblik upućenosti na unutrašnje, „kreće od društvenog plana, stremlji ka tački u kojoj se susreću ekstra-socijalno i supra-socijalno“², pa se složenost suštinskog određenja prirode takvog djela ne dá uvijek nazrijeti sasvim jasno. Načini komuniciranja književnog djela sa onim što čini njegovu osnovu su mnogostruki. Odnos koji je Sioran uspostavio sa zemljom koju je napustio, veoma je specifičan, budući da je o njemu nerado govorio i pisao. Čutanje o svojoj prošlosti, koje kao da želi uputiti na njenu beznačajnost, te kasnije intenzivno, ali potajno pisanje o njoj, govore u prilog prisutnosti Rumunije u francuskom Sioranu. Koliko god je rumunski period u stvaralačkom smislu bio kraći, čini se da je mnogo intenzivniji, te da je silovitost transilvanijskih stvaralačkih podsticaja obilježila i kasnija Sioranova djela, prostorno izmještena iz Rumunije. Društvena i kulturna složenost oblikuju, ako ne atmosferu djela, onda makar ambijent književnika koji piše, te u tom smislu pisac, iako ne eksplicitno, u djelo unosi dio svoje prostorno uslovljene refleksije. Ponekad, iako književnost ne progovara o aktuelnoj politici, sadržina nacionalnog, dakle ono što, posredno ili neposredno, određuje svakog pojedinca, daje posebnu komponentu djelu, ali to ne implicira nužno angažovanost, samo je pretpostavlja. Ako imamo u vidu ovakav interpretativni okvir koji nam nudi da u kontekstu recepcije stvaralaštva autora posegnemo za reaktuelizacijom njegovih djela i pristupimo novim perspektivama čitanja, dolazi se do stajališta na kome je umjetnost nešto što prevazilazi formalne okvire tumačenja. Andrej Tarkovski daje lijep uvid u samoživu prirodu književnog djela, koja se razvija uprkos piscu. On smatra da ako uzmemo bilo kog pisca kao primjer, pogotovo ona djela u kojima je on posebno odlučan u potrazi za pažljivim, dobro uređenim izrazom svojih ideja i moralne nadahnutosti, možemo vidjeti kako umjetnička slika koju je stvorio biva istisnuta izvan njenih vlastitih ideoloških granica, odbijajući da se smjesti u okvir koji joj je autor nametnuo, „ona mu se suprotstavlja, a katkad, u poetskom smislu, čak postaje protivnikom sopstvenog logičkog sistema. I tako remek-delo nastavlja da živi po svojim vlastitim zakonima, posедуjući ogromnu estetsku i emotivnu udarnu moć čak i kad se ne slažemo sa autorovom osnovnom namerom.“³ Zanimljivo je to da je utisak koji se stiče čitajući vodeće rumunske autore koji su napustili svoju zemlju, dominantno rumunski, bez obzira na to što većina autora koji su našli odredište u nekoj

² Ežen Jonesko, *Čovek pod znakom pitanja*, Čačak, Gradac, 1990, str. 49.

³ Andrej Tarkovski, *Vajanje u vremenu*, Beograd, Umetnička družina Anonim, 1999, str. 39.

drugoj zemlji, nastoji prikriti takvu vezu i stvoriti utisak da je prevaziđena. Promatranjem perioda Sioranove mladosti i književnih djela nastalih u Rumuniji, bliže se prikazuje društveno-politički ambijent tog vremena, Sioranova povezanost sa desničarskom politikom, odnos prema kulturnom okviru unutar kojeg je djelovao i jastvu koje je, u svojoj suštini, oblikovano takvim okvirom. U tom smislu, stvaralački karakter ovog pisca najpotpunije se očitava analiziranjem njegovih najranijih djela, jer taj literarni period najznačajnije prodire u bit umjetničkog impulsa Emila Siorana i ukazuje na odnos sa kasnijim, francuskim periodom stvaralaštva, koji je, čini se, duboko određen primarno uspostavljenim odnosom prema domovini. Ako Emil Sioran stalno traži argumente za sebe, to ne implicira njihovo nalaženje, već govori o nihilističkoj prirodi ovog pisca čije stvaralaštvo muči književnog kritičara koji želi da pronade bit njegovog zapisa, budući da rumunski egzistencijalista odbija svaku ukorijenjenost, sve modele i odaje utisak antimoderniste okrenutog ka postmodernizmu,⁴ što njegovu nit čini dodatno neuhvatljivom. No, njegova formalna nedosljednost ipak nije negativna kategorija, jer samo „mali i beznačajni su kompletno dosledni i kompletno prosečni“⁵, već ga čini najvećim rumunskim filozofom, koji je potiskivanjem svojih korijena, ipak omogućio njihovu afirmaciju i napredovanje. Uprkos prostornoj i vremenskoj relaciji koja je utvrđena u svijesti i praksi autora, stvaralac je nerijetko negira, otkrivajući bezbroj drugih međudodnošenja koja vezu sa spoljnim svijetom začas pretvaraju u prividnost, ali bez obzira na to, tako kontradiktorni odnosi u sebi sadrže upravo afirmaciju primarnog odnosa. Sioran u sebi sadrži rumunski kulturni momenat i on ga, katkad prikriveno, mora ispoljavati, jer hegelovski rečeno – „pojedinačno u sebi sadrži opšte, opšte se kroz pojedinačno ispoljava.“⁶ Važnost primarne kulturne osnove, trebalo bi posebno promišljati, jer je piščeva biografija izvoriste tumačenja djela. Slično je i sa Emilom Sioranom, jer se čini da je početni, mladalački podsticaj opredijelio život ovog autora i konturu njegovog stvaranja. „I concentrate instead on Cioran's important formative years, his youth in a Romanian village in Transylvania, his student years in Bucharest during Romania's politically troubled inter-war period when, along with Eugene Ionesco and Mircea Eliade, he belonged to Romania's generation of „angry young men“, and his first years in France, roughly coinciding with the outbreak of the World War II, the occupation of Paris, and the defeat of Nazi Germany, a period which was for Cioran the crucial turning point in his life as a writer. Throughout, I seek to answer the question of how this provincial

⁴ Euđen Simion, *Sioran – mitologija nedovršenosti*, unos na: <http://hiperboreja.blogspot.com/2016/02/sioran-mitologija-nedovrsenosti-euen.html>

⁵ Sava Penčić, „Vladan Desnica: Proljeća Ivana Galeba“ u *Susreti*, br. 4, Titograd, 1958, str. 393.

⁶ Mihailo Marković, *Humanizam i dijalektika*, Beograd, Prosveta, 1967, str. 206.

young man made himself into the ironic moralist and elegant stylist so admired today.“⁷ Da bismo na ispravan način sagledali kontekstualni okvir iz koga je potekao Sioran i dali doprinos izučavaju veze između njegovog porijekla i stvaranja, valja se osvrnuti na takozvanu ideologiju generacije 1927.⁸ Rumunska desnica između dva rata hranila se iluzijama i romantičarskim utopijama. Sioran nije bio usamljeni primjer zatočenika nacionalnog iracionalizma. Legionarizam je naišao na plodno tle kod velikog broja mladih intelektualaca tadašnje Rumunije, velikih umjetnika i mislilaca prošlog stoljeća. Nae Jonesku, Mirča Elijade, Petre Cucea, Mirča Vulkanesku, Konstantin Nojka, Mihail Sebastian, Emil Bota, Ežen Jonesku i mnogi drugi, razočarani tadašnjim ustrojem svoje države, podlegli su duhovnoj zanesenosti nacionalnim vrijednostima u želji da se suprotstave uvezenoj demokratiji. „Ušli su u javnu arenu, pogotovo bukureštansku, sa gestovima, idejama, opcijama, antipatijama, simpatijama koje su bile relativno zajedničke, a to je učinilo da budu doživljeni kao blok, ako je jedna kompaktna grupa.“⁹ Privrženi ideji da rumunska kultura ne smije dopustiti da ostane samo siromašni rođak evropske kulture, kroz usmjerenost ka političkoj orijentaciji zemlje, oni negiraju autohtonu duhovnu realnost zemlje i kulturnu tradiciju. Optužujući generacije koje su im pretihodile za bezobzirnost koja je za posljedicu imala neautentičnost rumunske kulture, za kopiranje inostranstva, a posebno francuske kulture, obračunavali su se sa tradicijom. Simptomatično, najveći negatori i kritičari uvezene kulture bili su upravo Jonesko i Sioran koji su ubrzo Rumuniju zamijenili Francuskom, međutim, nikad istinski. Nadolazeća plima desničarskog zanosa, stavila je naspram tada mladih autora važan cilj – stvaranje sopstvenog kulturnog identiteta, ali sa jasnom averzijom prema „politikanstvu“, prema eksplicitnoj političkoj angažovanosti. Međutim, u periodu kada Hitler dolazi na vlast u Njemačkoj, u Rumuniji jača ekstremna desnica, a Nae Jonesku, tzv. mentor generacije, počinje otvoreno podržavati desnicu – Kodreanuov Legionarski Pokret. Pišući o ideološkim zabrudama Emila Siorana i situaciji koja ih je usloвила, Mara Magda Maftai piše: „He always defended himself, writing that his nationalism and militancy came from the desire to do something for an unhappy country, his country of origin that he did not want to see lost. We wonder whether Cioran had a passion for his country or just let himself be attracted to the Legionary Movement because of Nae Ionescu and especially

⁷ Ilinca Zarifopol-Johnston, *Searching for Cioran*, Bloomington, Indiana University Press, 2009, str. 11.

⁸ Sintagmem generacija 1927. odnosi se na grupu mladih rumunskih intelektualaca bliskoj rumunskoj desnici, koji su beskrupulozno napadali predstavnike starijih generacija usljed nezadovoljstva stanjem, dimenzijama i dominantnim vrijednosnim sistemom u Rumuniji.

⁹ Marta Petreu, *Jonesko u očevoj zemlji*, Vršac, KOV, 2011, str. 45.

because of the socio-economic context of Romania at the time.“¹⁰ Riječju, stvaraju se takve društvene prilike u kojima se od intelektualaca traži da se jasno politički odrede. Sioran se odredio – priklonio se desničarima. „Počev od Polihronijadea i Siorana, većina ih se okreće ekstremnoj legionarskoj desnici, puneći stranice međuratne štampe pohvalama diktature, totalitarizma, nacionalnog kolektivizma, revolucije, novog čovjeka, legionarske smrti i žrtve, ali i brutalnim optužbama na račun rumunske demokratije. Te optužbe nisu bile nimalo platonske, jer, tragom Kodreanua i V. Marina, mladi intelektualci ciljaju na to da se demokratija putem revolucije zameni jednom novom, diktatorskom, totalitarnom državom. Tema koja ih je ujedinjavala bila je nacionalna, pretvorena u nacionalističku temu i nacionalistički stav.“¹¹ Svjestan da je politički pritisak kadar razbiti apolitičnost generacije, Ežen Jonesko 1933. godine piše: „Danas, nestala je književnost, drugim rečima nastalo je ono što se zove bezinteresnom aktivnošću estetike. Književnik sada zastupa svoje metafizičke, socijalne ili političke namere. Danas, čovek više nije slobodan, prinuđen je da se angažuje, da učestvuje“.¹² Marta Petreu navodi da se Emil Sioran, baš kao i Eljade u tom periodu nalazio na poziciji vitalističkog i organicionističkog iracionalizma njemačkog porijekla.¹³ Krajnja posljedica takvog stajališta je preovladavanje pojma kolektivnog nad individualnim. Ova istoričarka rumunske filozofije, takođe ukazuje na značaj koji su imale stipendije pojedinih predstavnika ove generacije na Zapadu. Jonesko se nakon što je dobio parisku stipendiju politički radikalizovao, otvoreno izražavajući svoja politička uvjerenja, dok je Sioran, iako navodno apolitičan, nakon dobijanja njemačke stipendije, iskazivao velike simpatije prema Hitleru. „Isti taj Sioran, koji je nakon izlaska *Preobražaja Rumunije*, upao u fazu neuroze i estetizma, i verovatno razočaran činjenicom da mu šef Legije ne daje nikakve političke ponude, odlazi u novembru 1937. godine, kao doktorant Francuskog Instituta iz Bukurešta, u Pariz, gde se za kratko vreme detoksikuje od rumunske problematike i izjavljuje da pojedinac ne treba da čini ništa što bi ga politički angažovalo.“¹⁴ Za razliku od Ežena Joneska, koji se prema nacionalističkom bremenu koji je donio iz Rumunije odnosio sa prezirom, nazivajući pripadnike pokreta gomilom idiota i Eljadea, čija je reakcija na rumunski period bila permanentno, grčevito negiranje, Sioran se sa ovim periodom obračunavao ćutanjem, promjenom fokusa pisanja i sporadičnim defanzivnim osvrtom,

¹⁰ Mara Magda Maftei, „Ideological mistakes of Louis Ferdinand Celine and Emil Cioran“ u *Journal of Romanian Literary Studies*, Issue no. 5, 2014, str. 505.

¹¹ Petreu, *n.d.*, str. 61.

¹² *Isto*, str. 62.

¹³ *Isto*, str. 66.

¹⁴ *Isto*, str. 70.

mahom nostalgичnim. Na mnogim mjestima svojih pozorišnih djela, Ežen Joneško upućuje na svoje političke korijene i iznosi na vidjelo jednu osudu svoje rumunske komponente. Mirča Elijade bio je sklon da kamuffira neslavni dio svog života, tumačeći svoju „legionarsku epizodu“, koju nikad nije otvoreno priznao, kao svojevrsni incident, prikrivajući ga naglašavanjem svog spiritualnog, apolitičnog karaktera. Emil Sioran je interesovanje za Rumuniju i sopstvenu istoriju izmjestio, baveći se pretežno žalom za metafizičkom, prenatalnom nirvanom i tragikom postojanja. Međutim, svojoj domovini se vraćao nostalgично, opisujući idilične momente svog djetinjstva i mudrost rumunskih seljaka. Od kada je napustio svoju zemlju, došao je u nju samo jednom i nikada više, ali joj se vraćao, krišom, u tišini, u rukopisima kojima nije predviđao sudbinu objavljenosti. „Umjetničko djelo, i ako proizvod mašte i kao svojevrsan umjetnički predmet, postaje egzistencija imaginarnog. Ta imaginacija i sama biva otuđena, naročito u onim slučajevima kada umjetnik povjeruje u sopstvenu zabludu o oslobođenosti od društvenih prinuda u trenutku svoje pune zavisnosti.“¹⁵ Da Sioran nije u potpunosti raskrstio sa svojom otadžbinom, iako je u izvjesnom smislu to najviše želio, vrlo jasno dokazuje njegovo djelo o Rumuniji *Moja zemlja*,¹⁶ napisano početkom pedesetih godina. U pomenutom djelu Sioran piše: „Nisam se ni približio tridesetoj kada me je obuzela strast prema svojoj zemlji; agresivna i neutoljiva strast od koje nema spasa. Mučila me je godinama. Moja zemlja! Hteo sam da se po svaku cenu uhvatim za nju, ali nisam imao za šta. Nije za mene bila stvarna ni u sadašnjosti ni u prošlosti.“¹⁷ U ovom iskustvom bogatom, ali vrlo kratkom štitvu, Sioran pokušava opravdati svoju mladalačku zanesenost, pređašnje greške. Znači li to da je Rumunija obilježila cijeli njegov život, jer joj se kroz različite oblike ne samo nostalgije, već i očajne grčevite težnje za obračunavanjem sa njom, za njenim poništavanjem, vraćao? U djelu *Moja zemlja*, Sioran se osvrnuo i na pokret kome je pripadao: „Tad se javio svojevrsni pokret, sa ciljem da reformiše sve, pa čak i prošlost. Ni za trenutak nisam poverovao u njega. Ali taj pokret bio je jedini znak da bi naša zemlja mogla postati nešto drugo, a ne samo fikcija. Bio je to surov pokret, mešavina praistorije i proročanstva, mistike molitve i pištolja, koji su vlasti proganjale i koji je zasluživao da bude proganjan budući da je počinio neoprostivu grešku da koncipira bu-

¹⁵ Božović, *n.d.*, str. 76.

¹⁶ *Moja zemlja* je esej koji je, iako napisan pedesetih godina prošlog stoljeća, objavljen tek nakon Sioranove smrti. U ovom, obimom nezahtjevnom, ali suštinom i te kako važnom djelu, Sioran se osvrće na svoje rumunske godine. Ovaj esej je od velikog zanačaja za razumijevanje odnosa zrelog, distanciranog Emila Siorana prema sopstvenim mladalačkim zanosima.

¹⁷ Emil Sioran, *Moja zemlja*, Vršac, KOV, 1998, str. 11–12.

dućnost bez budućnosti.“¹⁸ Sioran je bio nešto slično pokretu, mješavina sopstvene praistorije zadojene rumunskim iskustvom koje intenzivno teži odbaciti i proročanstva koji vrišti da je sve uzaludno. „Improvizovali smo svoju sudbinu i bili u otvorenom revoltu protiv naše praznine. Nismo se plašili da ćemo biti smešni. Međutim, naša je spoznaja bila nedovoljna, a iskustvo – iluzorno; sve što se kasnije dogodilo donelo nam je trajno i nepromjenljivo razočaranje. A okončalo se tako što je postalo naš zakon... Spustili smo se na nivo svoje zemlje.“¹⁹ Zanimljivo je da je ovaj rukopis našla Sioranova žena Simon Bu 1994. godine, godinu dana prije njegove smrti.

Ovi redovi pripovijesti u kojima se bavio zemljom iz koje je potekao, pokazuju da bez neslavne, neuspješne političke zanesenosti i angažovanosti Sioran ne bi bio isti pisac, i daje nam pravo da tvrdimo da ovaj čuvstveni rastanak daje širu, pravu sliku ovog pisca i čvrsto polazište za tumačenje njegovih djela. „A kad vratim pogled unazad, čini mi se kao da su to nečije tuđe godine. Tog *drugog* sada poričem, sve što sam bio „ja“ sada je negde drugde, hiljadama milja daleko od mene.“²⁰ U osnovi, bez obzira na djelo *Moja zemlja*, najinteresantnije je pomenuto ćutanje o sopstvenoj prošlosti. Da li se bojao neumoljive osude intelektualističkih krugova, kako tvrdi Marta Petreu ili se bojao suočavanja sa onim iz čega je potekao, što ga je obilježilo i usuđujemo se tvrditi oblikovalo?

Za Siorana, Francuska nikad nije bila prava domovina, iako je baš kao i Elijade i Jonesko, na mahove želio da se stopi sa nacijom kojoj se pridružio kao Rumun sa iskustvom, nadasve političkim. „Jonesko, najslavniji rumunski stvaralac svih vremena, poneo je – čak i protiv svoje volje i želje – otadžbinu sa sobom. Isto kao Emil Sioran koji je inspirisan Špenglerom sačinio „fizionomiju“ Rumunije i njenu kritiku.“²¹ Sioran je nakon napuštanja Rumunije kritikovao i opisivao zemlju iz koje je potekao na veoma neprijatan način, što je naročito uočljivo u njegovom djelu *Kratak pregled raspadanja*. „Rumuni su jedan „mali narod“ iznikao iz „varvarskog taloga“, „kolektivitet pobeđenih“ koji „sanjare“ na obroncima Karpata.“²² Ova činjenica nagovještava da je ovu kritiku upućivao čovjek koji je u sebi i dalje nosio sjećanja na Karpate i nostalgичna sanjarenja o djetinjstvu, svoju kontraverznu prošlost i strah da će neko njegove greške iz mladosti iskoristiti protiv njega. Edvard V. Said u svom tekstu *Amater neresivog* piše da je budnost Sioranovog pisanja izraz njegove svijesti i svijesti njegovog djela, a to se eksplicitno zasniva na mržnji prema

¹⁸ *Isto*, str. 14.

¹⁹ *Isto*, str. 16.

²⁰ *Isto*, str. 17.

²¹ Petreu, *n.d.*, str. 190.

²² *Isto*, 193.

samom sebi.²³ Čini se da bi jednako ispravno bilo reći da je njegovo pisanje izraz njegove savjesti, koja se bori protiv budnosti i probuđivanja potisnutog. Said navodi da je dok čita Siorana neprestano u prisustvu maske i apokrifne riječi, koje jedna drugu potkopavaju u beskonačnoj igri.²⁴ On je žrtva sopstvene vremenske fiksacije, on se protiv vremena bori, jer je prošlost sastavni dio njega. Sioran katkad tvrdi da nije Rumun već mješavina Rumuna i Mađara, u drugom slučaju on se poistovjećuje sa Mongolima, Špancima, pa i Jevrejima. Periodična averzija prema rumunskoj pripadnosti, maštanje o drugim pripadnostima ukazuje na potpuno potiskivanje istinskog identiteta, koji je, uprkos svemu izbijao, doduše suptilno, u refleksijama, samo da podsjeti da je ono što ga je oblikovalo neiskorjenjivo. „Rumunski narod je, to je zanimljivo, najfatalističkiji narod na svetu. Kada sam bio mlad, to me je ljutilo – korišćenje sumnjivih metafizičkih koncepata da bi se objasnio svet.”²⁵ Tako sam se, dakle, što sam više stario sve više osećao bliskim svojim korenima. Sada bi trebalo da se osećam kao Evropljanin, zapadnjak; ali uopšte nije tako. Posle jednog života tokom kojeg sam upoznao mnogo zemalja i pročitao mnogo knjiga, došao sam do zaključka da je rumunski seljak u pravu. Taj seljak koji ne veruje ni u šta, koji misli da je čovek izgubljen, da se ne može ništa uraditi, koji se oseća kao da ga je istorija smrvila. Ta ideologija žrtve je takođe moje sadašnje shvatanje, moja filozofija istorije. Zaista, sve moje intelektualno obrazovanje nije mi ničemu poslužilo!”²⁶ U istom razgovoru osvrnuo se na „problem“ napuštanja sopstvenog, maternjeg jezika i uticaj koji je na njegovo pisanje imao francuski jezik: „To je najveća nesreća koja može da se dogodi jednom piscu, najdramatičnija. U poređenju sa tim istorijske katastrofe nisu ništa. Pisao sam na rumunskom do 1947. Te godine nalazio sam se u jednoj maloj kući blizu Dijepa i prevodio Malarnea na rumunski. Odjednom sam pomislio: 'Kakav apsurd! Čemu prevoditi Malarnea na jezik koji niko ne poznaje?' Tad sam napustio svoj jezik. Počeo sam da pišem na francuskom, što je bilo vrlo teško, jer mi po temperamentu francuski jezik ne odgovara: potreban mi je *divlji* jezik, jezik pijanaca. Francuski je za mene bio kao ludačka košulja. Pisati na nekom drugom jeziku je užasavajuće iskustvo. Moram da razmišljam o rečima, o pisanju. Kad sam pisao na rumunskom, činio sam to nesvesno, jednostavno sam pisao. Tada su reči bile nezavisne od mene. (...) Promenivši jezik, odmah sam likvidirao prošlost: potpuno sam promenio život. Čak mi se i sada

²³ <http://fenomeni.me/iskusenje-da-se-postoji-tema-sioran/>

²⁴ Isto, <http://fenomeni.me/iskusenje-da-se-postoji-tema-sioran/>

²⁵ Čini se da Emil Sioran, često podliježući protivurječnostima, ovdje kritikuje ono što je upravo odlika njegovog stvaralačkog impulsa, budući da je i te kako, u izlaganjima svog svjetonazora polazio od metafizičkih koncepata, koji su, sami po sebi, gotovo uvijek sumnjivi.

²⁶ Sioran, *Razgovori*, Beograd, Dereta, 2010, str. 14–15.

čini da pišem jednim jezikom koji nije vezan ni za šta, bez korena, stešnjenim jezikom.²⁷ Ovakvim odnosom Emila Siorana prema maternjem jeziku, koji predstavlja suštinu nacionalnog bića, pokazuje se da je biografski uslovljena datost i te kako određujuća za pisca. Pojedinaac uvijek djeluje i razmišlja u ime lično preuzetih vrijednosti, tvdi Žerar Ženet,²⁸ a jezik je samo jedna od vrijednosti utoliko što pretpostavlja uzajamnu uslovljenost sa piscem. Slično navodi i Kasirer, smatrajući da je kultura samoostvarivanje duha, te da njegova intuitivna funkcionalnost stvara jezik.²⁹ Kad su posrijedi Sioranova djela, opravdanost ovakvog viđenja potvrđuje se konsultovanjem literature pojedinih rumunskih poznavalaca Siorana koji ga proučavaju kao pisca duboke rumunske ukorijenjenosti, bez obzira na to što se danas, u velikoj mjeri, tumači kao pisac francuskog jezičkog izraza. „Surprisingly little biographical work has been done on Cioran. Academic monographs have tended to ignore Cioran's Romanian life and works and concentrate on the major (French) philosophical themes in his work. More recent works in Romania and the Romanian emigre press discuss Cioran in the context of over-all reevaluations of the intellectual generation of the 1930s (...) In France, where Cioran has been exclusively known as a French writer, the question of his Romanian past has only recently come to the fore.“³⁰ Sigurno je, da će se njegovo pisanje različito tumačiti kad se uzmu u obzir nesporne životne datosti koje se odnose na njegov francuski period koji je uslijedio nakon 1937. godine. Međutim, uticaj rumunskog perioda koji sa sobom nosi duh jedne zemlje i istorijske epohe, tvori neponovljivu osobenost Sioranovog izraza i govori u prilog karakteristične zatvorenosti pojedinca u svoje porijeklo, koje predstavlja najistinitiji pokazatelj specifičnosti čovjeka u datom vremenskom okviru. U toj tački, gdje se talože široka, ali sveprisutna značenja prošlosti, upravo se nalazi Emil Sioran. U okviru perioda koji je proveo u Rumuniji, nastala su četiri njegova važna naslova: *Krik beznađa*, njegovo prvo i izuzetno značajno djelo, napisano 1934 godine, zatim *Knjiga o obmanama* i *Transfiguracija Rumunije*,³¹ djela iz 1936. godine, te *Suze i sveci*, posljednja knjiga koju je 1937. godine napisao u svojoj domovini. Opšte uzev, sva ova djela izuzetno su slojevita i nastala su iz identitetske krize i socijalne pogubljenosti rumunskog pisca. Ne samo zbog hronologije, već i zbog stvaralačke strasti kojim je pisan, *Krik beznađa*, predstavlja vrlo

²⁷ Isto. str. 21–23.

²⁸ Žerar Ženet, *Umetničko delo; estetska relacija*, Novi Sad, Svetovi, 1998, str. 105

²⁹ Ernst Kasirer, *Filozofija simboličkih oblika*, unos na: <http://hrcak.srce.hr/49412>

³⁰ Zarifopol-Johnston, n.d., str. 10.

³¹ Ovo djelo je od izuzetne važnosti, jer se u upravo u njemu najjasnije očitava Sioranovo zanošenje nacionalizmom i nacionalnom istorijom Rumunije. Možda upravo zbog svoje kontroverzne tematike, ovo je jedino Sioranovo djelo koje nikad nije prevedeno sa rumunskog jezika.

sadržajan uvid u ličnost mladog Siorana, pa se zbog tematske karakterističnosti ovog rada, vrijedi posebno osvrnuti na ovo djelo. Ovo prvonapisano djelo Emila Siorana, intelektualizacijom koja je katkad možda i suviše ambiciozna, stvara dosljedan autoportret mladog čovjeka, (pre)punog silnog, ali destruktivnog nadahnuća. Sa osjećanjem dubokog nezadovoljstva, on neprekriveno i direktno iznosi stavove o sebi i utiske o egzistenciji izvan sebe. Podrobno analizirajući svoje najsuptilnije utiske, Sioran iznosi prikrivene, kontradiktorne, ali najvažnije istine sopstvenog bića, koje ipak ne kani ograničiti samo na svoju unutrašnjost, nego im želi dati univerzalni smisao. „Najdublja subjektivna iskustva jesu i najuniverzalnija, jer se u njima stiže do iskonskog fonda života. Prava interiorizacija vodi ka univerzalnosti, nedostupnoj onima koji ostaju u perifernoj zoni“.³² Uzdižući svoje meditacije na ravan postulata, ovaj nepotkupljivi cinik već tada piše literarnu istoriju rumunskog tla i diskretno, ali sigurno, stupa na prostor najvrjednijih istočnoevropskih pisaca. Ilinka Zarifopol-Džonston navodi da su sva Sioranova djela prerusena autobiografija, te da u njegovim ranijim rumunskim djelima ima utrobnih osobenosti, da je u njima rana života još uvijek svježa i nezarasla, gotovo površinska. Ona su intenzivno lirski i divlja u strastvenom samoiskazu. Imaju varvarsko svojstvo, napravljena su od krvi i suza.“³³ *Krik beznađa* je vapaj dvadesetdvo godišnjeg Siorana, sirovi urlik mladog Rumuna koji očajava nad sobom i svime što ga okružuje. Direktno suočen sa spoljašnjim protivurječnostima i nedostatkom unutrašnjeg saglasja, Sioran pribjegava samoći i razmišljanju o smislu i smrti. Ovaj rumunski, insomnični mislilac, živeći na visokoj životnoj temperaturi, smatrajući da je život privilegija mediokriteta, odolijeva harmoniji života i priznaje samo jedan metod: metod agonije.³⁴ Vođen neposrednim iskustvom sopstvene katastrofe, Sioran priznaje samo istrajavanje u osjećanju ništavila i životnog poraza. „Prava agonija je ona u kojoj prelaziš kroz prazninu u smrt, kad te osećaj svršetka neizlečivo konzumira i kad smrt pobeđuje. U svakoj istinitoj agoniji je trijumf smrti, čak i ako posle trenutaka svršetka nastaviš da živiš“.³⁵ Opsjednut idejom o smrti, determinisan neravnotežom i utučenošću, Emil Sioran rumunskog perioda, spoznaje izolovanost i hroničnu melanholiju koja će ga pratiti tokom cijelog života. U *Sveskama* piše da u Rumuniji melanholija „bez kontura“ prožima sve. On navodi da u gradovima caruje vulgarna

³² Sioran, *Krik beznađa*, Podgorica, Oktoih, 2001, str. 6–7.

³³ „Though all of Cioran's works are autobiographies in disguise, his earlier Romanian writings have an almost visceral quality: in them the wound of life is still raw, unhealed, close to the surface. They are intensely lyrical, almost savage in their passionate self-expression. They have a barbaric quality; they are made of „blood and tears.“ Zarifopol-Johnston, *n.d.*, str. 14.

³⁴ Emil Sioran, *Krik beznađa*, str. 18–19.

³⁵ *Isto*, str. 21.

melanholija, u selima mračna, podzemna melanholija začinjena nostalgичnim očajem.³⁶ Upravo ta melanholičnost mladog Rumuna, koja nije jenjavala ni u poznom Sioranu, ostala je njegova najvjernija uspomena iz zavičajne, Istočne Evrope. Grčevito se držeći samo svojih unutrašnjih iluzija i opsesija, Sioran na spoljašnjem planu atrofira, jer njegova pohotljiva usredsrijeđenost na unutrašnje nemire, izostrava njegovu pasivnost prema onome što nije on sam. Iako se Sioranova docnija djela ne ograničavaju samo na prikaz ovakvih beznađa, čini se da su rana saznanja iskustva ove vrste, uveliko odredila ovog pisca, jer je on svoju intimnu dramu uzdigao na nivo sveprisutne egzistencijalne datosti. Sorin Aleksandresku uviđa da je dugačak put koji vodi od konkretne istorijske činjenice do metafizičke drame. Sioranovi rumunski tekstovi pokazuju da je on ovakvu putanju slijedio. Doživljavajući konkretno iskustvo egzila i stalno ga produbljujući, on je u tim dubinama otkrio metafizičko značenje izgnanstva.³⁷ Vječita individua, nadahnuta filozofijom Serena Kjerkegora, zauzima usamljeno stajalište na kojem se poništavaju sva pređašnja vjerovanja. Priželjkuju trijumf ništavila, vjerujući jedino u smisao termitskog samopotkopavanja, Emil Sioran kao da pokazuje vezanost za geografski prostor iz kojeg je potekao. „Sioran, naravno, nije mislilac većine, barem iz zapadnjačke perspektive. Uostalom, i sam je govorio da vizija svijeta koju ima potiče iz njegovog zavičaja, iz dijela svijeta u kojem je jasno da je čovjek *objekt*, a ne *subjekt* istorije.“³⁸ Prisvajajući kolektivne karakteristike istočnoevropskog naroda i balkansku sudbinu vječitog poraza, ovaj Rumun odaje utisak da nikada nije ni napustio svoju zemlju, jer je gotovo u cjelosti zadržao obrasce mišljenja i življenja iz svoje mladosti, iako je, makar prividno, promijenio opsesije zbog kojih je pisao. „In later life, Cioran talked about his childhood with interviewers and wrote about it in his letters and his private journal. His early life, or rather his opinions and interpretations of it, shaped his philosophy.“³⁹ Kad se bavi stvarnošću, Sioranu ni do čega nije stalo koliko do sadržaja koji ispunjavaju prostor njegovog neumitno kontradiktornog bića. Malo je pisaca koji su cijeli svoj život proveli uporno se držeći ništavila, pri-

³⁶ „In Romania, a melancholy „without contours“ pervades: „in the cities, reigns a vulgar melancholy, and in the villages, a somber, underground melancholy spiced with nostalgic despair.“ Citirano u: Ilinca Zarifopol-Johnston, str. 36.

³⁷ „The path that leads from a concrete historical fact to metaphysical drama is long, the Romanian texts show that it was rigorously followed by Cioran. Living the concrete *experience* of the exile and constantly deepening it, he discovered in its depths the *metaphysical* meaning of the exile.“ Citirano u: Iulian Boldea, „E.M. Cioran. History and Exile“ u: *EUROPEAN ACADEMIC RESEARCH*, VOL. I, ISSUE 6, 2013, str. 920.

³⁸ Muharem Bazdulj, „Kad Emil kaže da se boji“ u: *Vreme*, br. 1057, 2011. <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=984699>

³⁹ Zarifopol-Johnston, *n.d.*, str. 25.

znajući životu jedva osrednju vrijednost. Mijenjajući beznada kao košulje,⁴⁰ Emil Sioran je spoznao tajnu prilagođavanja životu i odupirao mu se, uprkos njemu samom. U tom kretanju od jednog do drugog beznađa, ovaj mislilac je omeđio sopstveni prostor, preoblikujući prah u izvor vječite živosti, ostajući vičan jedino apsolutnoj pometnji. Držeći se misli da „spoznaja večnosti zavisi od *intenziteta* subjektivnog doživljaja“⁴¹, on se približava vječnosti, iako opet onoj partikularnoj, čije granice su samo njemu poznate i dostupne. Pišući knjige, koje sam naziva maskiranom autobiografijom,⁴² Sioran uspijeva sačuvati svoju prošlost od kapitulacije, a čestim evociranjem najranijih rumunskih uspomena, izoštrava pogled ka svom polazištu i prostoru koji ga je oblikovao. „Znate, ja sam rođen u jednom malom selu u Karpatima, u Rumuniji. Kad sam bio mali, sve vreme sam provodio napolju, u planinama, od jutra do mraka, kao divlja životinja. Kad sam napunio deset godina, roditelji su me poslali u grad. Još se sećam toga putovanja kad su me vozili konjskim kolima; bio sam potpuno očajan. Odvojili su me od mojih korena, i u toku toga puta koji je trajao sat i po, predosetio sam neki nepopravljivi gubitak“.⁴³ Snažan pesimistički naboj njegovog stvaralaštva, naročito djela *Krik beznađa* o kojem je ovdje riječ, javljao se kao odgovor na postojeće stanje, jer Sioranova djela nemaju izravno pesimističku poruku, već pozadinu. „Zar sve ono što sam video u svom životu nosim u sebi? Plaši me pomisao da su se svi pejzaži, knjige, žene, vulgarnosti i uzvišene vizije kondenzovale u jednom mozgu i da se deo prošlosti čovečanstva aktuelizovao u jednoj svesti. Te misli, vizije, aspekti i predmeti izgleda da nisu postali suptilniji u tkivima nervne supstance, niti su se istanjili do providnosti u medijumu neshvatljive finoće, već su se, imam utisak, preselili u mene kao stvarnost, tako da deo postojanja pritiska moju unutrašnju beskonačnost.“⁴⁴ Vjerovatno ni sam pisac za života nije sasvim jasno razlučio koliko, ne samo svoju unutrašnju matricu, već i pisanje, duguje ranim životnim indikacijama koje je upijao. Slijedeći dramatiku koja ga je oblikovala, nije mogla da se ne razvije jedna rječita, nedvosmislena paralela između grozničavosti Sioranove mladosti i načina njegovog kasnijeg pulsiranja, bez obzira na vrijeme i prostor koji se ispriječio između. Ako pažljivo pratimo rumunske prilike iz perioda kad je Sioran stasavao, njegove mladalačke doživljaje i utiske o zbilji, čini se da je u njegovoj prošlosti sve sadržano: „Ako je čitamo pažljivo, shvatamo da je tu sve objašnjeno. Posle toga su samo

⁴⁰ Sioran, *Silogizmi gorčine*, Novi Sad, Rad, str. 112.

⁴¹ Sioran, *Krik beznađa*, str. 60.

⁴² Sioran, *Razgovori*, str. 101.

⁴³ *Isto*, str. 86.

⁴⁴ Sioran, *Krik beznađa*, str. 100.

komentari...⁴⁵ Konvulzivna egzistencija kakva je Sioranova, svoju napetost, makar djelimično, duuguje nadražajima kontekstualnog okvira koji je stvaraju. Određenja uslovljena rođenjem i socijalizacijom, nužno usmjeravaju jedinku, ipak, bez obzira na izgleda da se ona kasnije suzbiju, te fundamentalne datosti ne mogu se prevazići. Dopuštajući da se traga za novim značenjima i suštinom, stvaralaštvo Emila Siorana, bogato nestalnošću forme, kontradiktornošću sadržine i slojevitošću značenja, ne dopušta bilo kakvo drugo tretiranje do neposredno, ali pritom, uzimajući u obzir sve aspekte njegovih životnih faza i njihovih specifičnosti. Sioran je napustio Rumuniju krajem 1937. godine, nakon što je dobio stipendiju za nastavak studija u Parizu. Ako izuzmemo jedinu posjetu Rumuniji, između 1940-41. godine, Sioran se više nije vratio u svoju zemlju, međutim, nikad sebe nije doživljavao kao francuskog pisca. „Surprisingly, Sioran wasn't even French: he came from an obscure corner of Eastern Europe, from a country few people in Paris had heard (or cared) about. And he wasn't even young, though he burst upon the French intellectual scene in 1949 as a certifiable *enfant terrible*. He was thirty-eight, and before deciding to write in French, he had published, before the war, several books in his obscure native language.“⁴⁶ Sioran je počeo da piše na francuskom tek 1947. godine, poslije gotovo desetogodišnjeg boravka u Parizu. Nakon što je napustio rumunski jezik i počeo pisati na francuskom, njegova djela, kako sam priznaje, izgubila su jednu vrstu spontanosti, jer je njegov središnji cilj pisanja bio da učini da se u knjizi ne osjeća stranac.⁴⁷ Boraveći u zemlji u kojoj se nedostatak metafizičke mašte kompenzira političkom,⁴⁸ Sioran je napisao nekoliko značajnih djela: *Brevijar poraženih*, knjiga pisana u periodu od 1941. do 1944. godine, objavljena u Francuskoj tek 1993. godine, *Kratak pregled raspadanja*, prva Sioranova knjiga pisana na francuskom, 1949. godine, *Silogizmi gorčine*, fragmentirano, ali suštinski opširno djelo iz 1952. godine, *Iskušenje da se postoji*, djelo nastalo 1956. godine, te veoma značajna, ranije pominjana, knjiga *Istorija i utopija* iz 1960. godine, o kojoj će u ovom poglavlju biti više riječi, ne samo zbog njene specifičnosti, već zbog činjenice da je i sam Sioran posebno naglašavao značaj ovog djela. U ovom djelu Sioran obrazlaže svoje antiistoricističke stavove i iznosi svoja viđenja odnosa zapadnog i istočnog dijela Evrope, te na temelju tih određenja rasvjetljava ideološke momente i na taj način smjelo prevrće i tumači istorijske materijale evropske baštine. Dragoš Kalajić primjećuje da članove egzilne reprezentacije rumunske kulture koju čine Emil Sioran, Mirče Elijade, Stefan Lupasko, Vintila Horijsa i Ežen

⁴⁵ Sioran, *Razgovori*, str. 86–87.

⁴⁶ Zarifopol-Johnston, *n.d.*, str. XV.

⁴⁷ Sioran, *Razgovori*, str. 37.

⁴⁸ *Isto*, str. 20.

Jonesko, bez obzira na različite okvire unutar kojih djeluju, povezuju bar tri osnovne odlike: fascinantna memorija svjetskog trezora kulture, izvanredna uzvišenost pogleda koji lako prevazilazi ne samo granice disciplina, spoznaja i stvaranja, već i uslovljavanja prostora, vremena ili istorije, te nepomirljivi prezir spram osnovnih ideja i institucija moderne kulture i civilizacije.⁴⁹ U *Istoriji i utopiji*, Emil Sioran se najposrednije obračunava sa aktuelnim civilizacijskim datostima i osporava ih, nastojeći da odbrani ona istinska, fundamentalna određenja. U prvom dijelu knjige Sioran upoređuje različite ideološke i istorijske datosti dva, civilizacijski suprotstavljena dijela Evrope, i u tom se dijelu jasno uviđa Sioranovo antizapadno stajalište. Zanimljivo je prvo poglavlje knjige *O dva tipa društva – Pismo dalekom prijatelju*. U tom dijelu Sioran se obraća rumunskom prijatelju i negira da se sveo na francuske okvire i tuđ jezik: „Koliko kafa ispijem, koliko cigareta popušim, koliko puta pogledam u razne rečnike dok napišem koliko-toliko pravilnu rečenicu na ovom nedostižnom, po mom mišljenju odveć plemenitom i odveć otmenom jeziku. To sam, na nesreću, uvideo tek posle, kad je bilo prekasno da odustanem od toga da na njemu pišem, inače nikad ne bih ostavio naš jezik.“⁵⁰ Ovaj svojevrsni obračun sa civilizovanim zapadom, koji inicira braneći „divlju“ civilizaciju, priznanje je balkanskoj (anti)kulturi, koja ključa na teritoriji geografski određenoj Evropom, ali duboko suprotstavljenoj njenim osnovnim, zapadnim tekovinama. „Među civilizovanim ljudima sám sebi izgledam kao uljez, kao troglodit zaljubljen u trošnost, utonuo u prevratničke molitve.“⁵¹ Kultura hordi, istorija opterećenih naroda zabačenog, dekadentnog dijela evropskog tla, uveliko je strujala Sioranovim krvotokom. Siguran da je duhovno nasljeđe koje je obezbijeđeno i uslovljeno precima, nepromjenljiv u svojoj osnovi, bez obzira na nastojanja da se kao takvo izuzme ili zaobiđe, Sioran piše: „Često dolazim u iskušenje da izmislim za sebe drugu genealogiju, da odbacim svoje pretke, da izaberem sebi pretke među onima koji su, u svoje vreme, znali da narode zavijaju u crno, nasuprot mojim precima, našim precima – skromnim i ucveljenim, obhrvanim silnim nesrećama, stopljenim sa blatom – koji su stajali pod vekovnim prokletstvom.“⁵² Nastavljajući u sličnom stvaralačkom raspoloženju, Sioran u narednim poglavljima ovog djela, suprotstavlja jačinu životnog nagona balkanskih, istorijom osuđenih zemalja, zapadnom duhu. Stajući na stranu zemalja među kojima je i ona koju je napustio, priznaje da u njima vidi posljednji podsticaj Evropi, „zato što ih hiljadu razloga nagoni da

⁴⁹ Vidi: Sioran, *Istorija i utopija*, Čačak – Gradac, Gradac K, 2009, predgovor Dragoša Kalajića

⁵⁰ *Isto*, str. 7

⁵¹ *Isto*, str. 21

⁵² *Isto*, str. 21–22

jače viču od onih prosvećenih ljudi koji više nisu u stanju da viču.⁵³ Danilo Kiš piše da postoji neka čudna naslada u gorčini samouništenja, u toj paklenoj mješavini sažaljenja i sadizma, suza i smijeha, padanja i trijumfovanja.⁵⁴ Sioran uviđa da novonastalo doba i civilizacijski okvir onemogućavaju nastanak vrijednosnog prevrata i velikih djela, što je i te kako uslovljeno jačanjem sklonosti ka utopiji. No, sa druge strane, priznajući da čovjek djeluje jedino kroz opčinjenost nemogućim i da društva koja su nesposobna da stvore utopiju neminovno propadaju⁵⁵, ovaj autor priznaje smisaonost utopije. Istorija i utopija su u određenom smislu suprotstavljene, iako utopija nerijetko ima tendenciju da podržava i stimulise istoriju. „Na neki način, utopija *iskupljuje* istoriju. Posmatrajte biračko telo u Francuskoj, na primer: kad ne bi bilo njegove utopijske komponente, to bi bila svađa prodavaca.“⁵⁶ Stojeći između istorije koja je odredila potčinjenost balkanskih zemalja i utopije koja je takvu istoriju omogućila, Sioran je sklon okarakterisati istoriju kao negaciju morala. „Za ljude iz Istočne Evrope, koji su uvek bili predmet istorije, ona je grozna stvar. Uvek sam imao jednu, da kažemo, neprijatnu viziju stvari. Ali od trenutka kad sam otkrio istoriju, izgubio sam svaku iluziju.“⁵⁷ Sa druge strane, Sioran sklonost ka utopiji pripisuje naivnosti. Sioran smatra da utopija nije imala pogodnu osnovu da se razvije, dokle god je hrišćanstvo zadovoljavalo duhovnu stranu naroda.⁵⁸ Diskvalifikujući um, društvene utopije utabale su put za prohodnost ideologija. Hvatajući se u koštac sa onim što je nesvodljivo u istoriji, utopije proističu iz neophodne nade i duhovnog nedostatka naroda. „Ideologije su uzgredan proizvod i takoreći izraz mesijanističkih utopijskih vizija.“⁵⁹ Dakle, čini se da je Sioran u *Istoriji i utopiji* dao sebi prostora da se obračuna sa besmislenim istorijskim aspektom i sa promašenim formulama utopističke svijesti naroda. Nije se uzdržao da se ne obračuna i sa komunizmom. Ovaj vječiti antikomunista, iako po svojim poznijim tvrdnjama ubjeđeni ljevičar, smatrao je da je komunizam posljedica prezasićenosti čovjeka tradicionalnim vrijednostima, te da su utopističke društvene krize u većoj ili manjoj mjeri obilježene komunističkim temama.⁶⁰ *Istorija i utopija* je djelo koje pokazuje koliko je idealno zamišljanje budućnosti u sprezi sa negativnim

⁵³ *Isto*, str. 34.

⁵⁴ Danilo Kiš, „Pohvala spaljivanju“ u *Susreti*, broj 11, 1957, str. 929.

⁵⁵ Sioran, *Razgovori*, str. 20.

⁵⁶ *Isto*, str. 21.

⁵⁷ *Isto*, str. 52.

⁵⁸ Sioran, *Istroija i utopija*, str. 79.

⁵⁹ *Isto*, str. 83.

⁶⁰ „Dužina veka koji će komunizam doživjeti zavisice od brzine kojom će potrošiti svoje zalihe utopije“.

Isto, str. 84–85.

istorijskim iskustvom. Iako nedostižna, ta buduća idealistička tvorevina, svrsishodna je jer predstavlja predmet istrajavanja jednog naroda, uprkos zbilji. Ona je potrebna, jer predstavlja kohezivni momenat i nadu u opstanak, u vremenu koje poništava izgleda za pobjedu nad neminovnošću, ali je istovremeno i izraz slabosti i neizvalačenja pouke iz istorijskih iskustava. Djelo o kome je ovdje riječ, previše je balkanistički i nihilistički obojeno da bi ga mogli proglasiti izravno francuskim djelom. Iako je pisano između 1957. i 1960. godine, kada je Emil Sioran već uveliko pisao pariske biografske redove, ovo djelo predstavlja reakciju na zapadni oblik civilizovanosti i kritiku dekadentnog zapadnog čovjeka sa aspekta pojedinca koji to opservira sa suprotstavljenog stajališta. Sioranovi stavovi izloženi u ovoj knjizi, suštinski su izuzetno antizapadni, te u određenom smislu, predstavljaju rehabilitovanje njegovog istočnoevropskog porijekla. Ovim djelom Sioran je oživio rumunski dio sebe i karakterističnim pisanjem, bez rigidnih istina i krajnjih određenja, pokazao nepristajanje na bezuslovno adaptiranje i duhovnu asimilaciju. „Sve u svemu, u poređenju s mladićem kakav sam bio, ja sam sada ono što Francuzi zovu neuspeo, neko ko je promašio život. Jadnik. Zbog te grandiozne ideje koju imam o svojoj mladosti.“⁶¹ Značajnim i sadržajnim otvaranjem pitanja koja se tiču istorijskih uslovljenosti društvenih prilika u Evropi i problematike utopijske vizije budućnosti, Sioran još jednom pokazuje da je „stvaralačka vitalnost sazdana od zalihe prošlosti“,⁶² te da je vizija zbilje i širih društvenih tokova često, racionalno ili ne, genetski uslovljena. „Ne bi trebalo izgubiti iz vida da stvaralaštvo koje bi se bezuslovno povinovalo društvenoj stvarnosti i društvenoj organizovanosti, ne bi imalo izgleda da stvori jedan nov, svoj svijet, koji bi bio bitno različit od svih postojećih svetova. Sigurno je, međutim, da se djelo ne bi često ni rodilo, ako bi izostala stvaraočeva tamna i neprozirna subjektivnost, ako bi ostala njegova neočekivana „krivica“.“⁶³ Ako bi objektivno pisanje bilo moguće, onda bi trebalo voditi računa o svođenju sveopšte literarnosti na vrijednosnu specifičnost i adekvatnost umjetničkog djela u produciranju autentične, stvaralačke svijesti. Dovoditi neko književno djelo u vezu sa višesmislenim, krupnim planom aktuelnosti, nesumnjivo znači vezati to djelo za piščev kulturni okvir koji pretpostavljamo. Umjetnička kontemplacija je rijetko sasvim jasna i lako uhvatljiva, pa je tumačenje djela i stvaralačke podloge neodvojiva od unutrašnjeg utiska koji djelo stvara i oblikuje. „Kritička refleksija ne iscrpljuje nikad delo koje uvek oseća kao nešto van svog domašaja: težnja kritičke refleksije da unese više svetlosti nije uzaludna, iako je ona

⁶¹ *Isto*, str. 26

⁶² Čezare Paveze, *Dnevnik 1935–1950*, Beograd, LOM, 2016, str. 73

⁶³ Božović, *n.d.*, str. 77

samo donekle u stanju da osvetli neprozirnu tamu u koju je stupila.⁶⁴ Sioranov kasniji stvaralački period je bogat, iako je fragmentiran i vrlo kontradiktoran, što u izvjesnom smislu podsjeća na njegov rumunski period. Prirodno određenje Sioranovih kasnijih djela podliježe utisku da ona izmiču relativnosti budućnosti i vraćaju se u prošlost, obrađujući najuzvišenije i najposrednije teme karakteristične za djela iz njegovog ranijeg stvaralačkog perioda. Dakle, umjesto da nastoji da se istinski suoči sa sobom, sa svojim vanprostornim i vanvremenskim utemeljenjima, on se okrenuo prema istoriji. U periodu od 1964. do 1987. godine, što u ovom radu nazivamo docnijim francuskim periodom, Sioran je napisao sljedeća djela: *Pad u vreme* (1964), *Zli demijurg* (1969), *O nezgodi biti rođen* (1973), *Raspinjanje* (1979) *Sveske* (1957–1972), *Vežbe iz divljenja* (1986) i *Priznanja i anateme* (1987). Iako su Sioranova djela iz ovog perioda posredno vezana za njegovu prošlost, ona nijesu izravno biografska, iako katkad uključuju izuzetno izraženu samorefleksivnost. Opravdano bi bilo pretpostaviti da Sioranovo unutrašnje iskustvo, koje predstavlja građu i fundamentalnu materiju njegovih djela, unosi specifičan poredak kontradiktornih evropskih vrijednosti u njegov stvaralački proces. „Cioran’s later writings are more intellectual and less obviously autobiographical. In them, any trace of the process of thought elaboration is eliminated, but the *bons mots*, the aphorisms, the paradoxes, spectacular as they are as linguistic and intellectual tours de force, retain their confessional and intimate, „lived“ quality; they are as much *cris du coeur* as they are philosophical fireworks, or as Cioran himself put it, they remain „tears turned into thoughts“. They are still about the same „juvenile errors“, but Cioran is now a contemplative commentator on his own past.“⁶⁵ Ukus najranijih iskustava koja ovaj pisac nosi u sebi, ukus njegove mladalačke zaslijepljenosti i nemoći pred beznađem, u ovom stvaralačkom periodu Emila Siorana, nijesu duboko prisutni i eksplicitno stvaralački eksponirani. Ipak, kao što ćemo vidjeti analizirajući jedno važno djelo iz ovog perioda *Pad u vreme*, u kojem eskaliraju kritika vjere i optimizma, kao i obrušavanje nad svakom mogućnošću nadanja i raja, Sioran i u ovim docnijim djelima, zadržava svoj nihilistički ton i ubojito se obračunava sa svim onim sa čim je u nesaglasju. *Pad u vrijeme*, njegovo imponantno djelo, izraz je njegove duboko ukorijenjene filozofije nepripadanja i negiranja istinske ljudske misije i smislenosti egzistencije. U ovom djelu, napisanom 1964. godine, Sioran naglašava da svako uvjerenje proizilazi iz varvarske osnove koja je kod većine ljudi sačuvana uprkos vremenu.⁶⁶ U ovom djelu,

⁶⁴ Gaetan Picon, *Pisac i njegova senka*, Beograd, Kultura, 1965, str. 81.

⁶⁵ Zarifopol-Johnston, *n.d.*, str. 11.

⁶⁶ Sioran, *Pad u vreme*, Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića Sremski Karlovci, 2008, str. 55.

Emil Sioran se osvrće na nesuvislost životnog istrajavanja kroz vrijeme, tvrdeći da je život „nestrpljiva težnja ka padu, ka obeščašćenju devičanskih samoća duše putem dijaloga, iskonska i svakidašnja negacija Raja.“⁶⁷ Pišući ovo djelo, Sioran podvlači svoj stav da nijedan događaj ne zadržava najmanju važnost, nakon što se prestane vjerovati da je budućnost dovoljno sadržajna da po sebi čini vječnost suvišnom.⁶⁸ Sioran vjeruje da je ljudsko biće nesposobno da pobijedi potencijalne patnje, te šopenhauerovski nagovještava da je jedino izvjesno naći nasladu u toj patnji i na taj način joj umanjiti značaj. „Budući da smo nesposobni da pobedimo svoje muke, preostaje nam da ih negujemo i nalazimo u njima zadovoljstvo.“⁶⁹ Emil Sioran je u ovoj knjizi dao razuđenu i široko obrazloženu platformu poniženog, predvidljivog i slabog čovjeka, nastalog na osjećanju samoće i nesigurnosti. Lajtmotivska osnova cjelokupnog djela *Pad u vrijeme*, očitava se u otpadništvu ljudske vrste, u civilizacijskoj bolesti koju ljudi nose u sebi, a koja ne može biti prevaziđena. Strah od smrti, koji određuje sve čovjekove osobine i inferioran položaj, smjestio je čovjeka među neotmene plašljivce, odaljavši ga od života i kontinuiranog smisla, što Sioran posebno akcentuje. „Ako je normalno umreti, nije normalno dugo ostajati u razmišljanju o smrti ili na nju pomišljati u svakoj prilici. Onaj ko nikada od nje ne odvraća svoj duh pokazuje egoizam i taštinu; kako živi prema slici koju drugi imaju o njemu, ne može da prihvati misao da jednog dana ne bude ništa...“⁷⁰ Emil Sioran smatra da je zlo jedan od pokretačkih impulsa čovječanstva, a istorija zamka koja to zlo koristi kako bi se obračunala sa ljudskom vrstom. U tom smislu, *Pad u vrijeme* predstavlja priznavanje hroničnog ljudskog poraza, „klopke iz koje izlaz, zapravo, ni ne postoji“⁷¹, a Sioran je vjesnik takve sveprisutne uzaludnosti. Ne odbacujući svoju uobičajenu sklonost da daje generalizovane i rigidne zaključke, Emil Sioran i ovim djelom pokazuje eruptivnost mišljenja i nedvosmislenu tendenciju ka destruktivnom promišljanju istorijskih tokova i određenosti ljudskog bića. Pošto je načelno utvrdio dominantne determinisanosti ljudskog bića i njegove sudbine, Sioran ih je stavio naspram vremena, tog „surogata apsolutnog“⁷², koje nije stvoreno da se spozna i koje svojom neuhvatljivošću doprinosi tragediji ljudskog bića. „Kad sadašnja večnost prestaje da bude Božije vreme da bi postalo Đavolsko vreme, sve se kviri, sve postaje stalno ponavljanje nepodnošljivog, sve tone u

⁶⁷ Sioran: *Tumačenje pada*, unos na: <http://fenomeni.me/sioran-tumacenje-pada-tema-sioran/>

⁶⁸ Sioran, *Pad u vreme*, str. 81.

⁶⁹ *Isto*, str. 94.

⁷⁰ *Isto*, str. 96.

⁷¹ Nebojša Milenković, *Sioranov pad u vreme*, unos na: <http://blog.b92.net/text/17768/SIORANOV-PAD-U-VREME/>

⁷² Sioran, *Pad u vreme*, str. 128.

bezdan u kojem uzalud računamo na rasplet, u kojem trunemo u besmrtnosti. Onaj ko padne u njega okreće se i prevrće, uzrujava bez dobiti i ne stvara ništa. Tako svaki oblik neplodnosti i nemoći ima u sebi nešto od pakla.“⁷³ Jasno je da je Sioranova spisateljska pozicija manifestacija piščevog vlastitog odnosa prema manjkavosti dostupnih odgovora i ograničenosti ljudske spoznaje. Čovjek je nemoćan pred iskonskim pitanjima od kojih zavisi i koja ga uslovljavaju, a upravo je ta određenost nepoznatim i neuhvatljivim, osnov tragičnosti egzistencije čovjeka, koji pliva u vremenu, a ne zna njegovu dubinu. Umjetnička istina Emila Siorana nije upitna, on cijelim svojim stvaralačkim bićem brani svoje lične utiske, jer on govori samo u svoje ime, saopštavajući iskonske istine svog bića. „Onaj ko govori u ime drugih vazda je prevarant. Političari, reformatori i svi oni koji su našli kakav opšti izgovor – varalice su. Jedino laž umetnika nije potpuna, jer on izmišlja samo sebe.“⁷⁴ Na ovom mjestu valja istaći da se bogatstvo izražajne sažetosti ovog pisca, temelji na njegovom već poznatom stilu koji seže još od njegovog prvog djela *Krik beznađa*. Iako je u periodu kad je pisao ovu knjigu, već dugi niz godina bio u Francuskoj, veoma malo je izvjesno da se duhovni temelj Emila Siorana u bilo kom smislu promijenio. „Hence a contradiction arises in Cioran’s later work, for although he has abandoned his native language and the lyrical mode and shifted the focus from self (and self-expression) to the „metaphysical plane of generic humanity“ (more specifically, the decadent West), he has not abandoned his original scale of values in which all those „dynamic madnesses“, totalitarianism included, are privileged.“⁷⁵ Kulturni okvir Sioranovog porijekla koji se djelimično očitava u svakom Sioranovom djelu, o čemu god da piše, jasno govori u prilog tome da ovaj pisac nije poprimio ništa od stila i načina pisanja karakterističnog za francuske pisce tog perioda. Ne postoji umjetnik koji bi stvarao djela koja ne podržavaju njegov autentični duhovni poredak. Sve ono duhovno što podstiče stvaralački momenat određeno je iskonskom atmosferom koja, kad se jednom formira, više ne zavisi od prostorne uslovljenosti. S tim u vezi, Francuska je Sioranovo pisanje mogla obilježiti samo u smislu pojačavanja njegove početne, rumunske stvaralačke baze, bez mogućnosti da stvori autentičnu nadgradnju koja će je neutralisati. Aleksandar Herce u knjizi *Prošlost i razmišljanja* piše da je u svom istinskom djelu pisac uvijek nacionalan, jer bilo šta da radi, bilo kakav cilj ili ideju da ima dok stvara, on uvijek izražava, htio to ili ne, neke odlike karaktera svog naroda; i izraziće ih dublje i slikovitije nego nacionalna istorija.⁷⁶ Na koncu, očito je da

⁷³ Isto, str. 130.

⁷⁴ Sioran: *Tumačenje pada*, unos na: <http://fenomeni.me/sioran-tumacenje-pada-tema-sioran/>

⁷⁵ Zarifopol-Johnston, *n.d.*, str. 146.

⁷⁶ Citirano u: Tarkovski, *n.d.*, str. 163.

se Sioran, analitičnim i studioznim promatranjem čovjekovog pada u neminovnu kataklizmu disanja, obračunava sa vječitim poklicanjem pred jačim, sa ličnom istorijom poraza, koju opsenarski izvlači kao argument u svakoj polemici sa životom. Ipak, takve polemike nikad ne daju rezultat u njegovu korist, jer je ipak, balkanski duh nastao na iskustvu poraza koje onemogućava da se istorija porekne, a pad u vrijeme izbjegne.

Literatura:

- Boldea, Iulian, „E.M. Cioran. History and Exile“ u: *EUROPEAN ACADEMIC RESEARCH*, VOL. I, ISSUE 6, 2013.
- Božović, Ratko, „Stvarnost i umjetnost; Djelo – prevazilaženje, a ne kopija stvarnosti“ u *Stvaranje*, broj 1, 1976.
- Jonesko, Ežen, *Čovek pod znakom pitanja*, Čačak, Gradac, 1990.
- Kiš, Danilo, „Pohvala spaljivanju“ u *Susreti*, broj 11, 1957.
- Maftai, Mara Magda, „Ideological mistakes of Louis Ferdinand Celine and Emil Cioran“ u *Journal of Romanian Literary Studies*, Issue no. 5, 2014.
- Marković, Mihailo, *Humanizam i dijalektika*, Beograd, Prosveta, 1967.
- Paveze, Čezare, *Dnevnik 1935–1950*, Beograd, LOM, 2016.
- Penčić, Sava, „Vladan Desnica: Proljeća Ivana Galeba“ u *Susreti*, br. 4, Titograd, 1958.
- Petreu, Marta, *Jonesko u očevoj zemlji*, Vršac, KOV, 2011.
- Pikon, Gaetan, *Pisac i njegova senka*, Beograd, Kultura, 1965.
- Sioran, Emil, *Istorija i utopija*, Čačak, Gradac, 2009.
- Sioran, Emil, *Krik beznađa*, Podgorica, Oktoih, 2001.
- Sioran, Emil, *Moja zemlja*, Vršac, KOV, 1998.
- Sioran, *Razgovori*, Beograd, Dereta, 2010.
- Tarkovski, Andrej, *Vajanje u vremenu*, Beograd, Umetnička družina Anonim, 1999.
- Zarifopol-Johnston, Ilinca, *Searching for Cioran*, Bloomington, Indiana University Press, 2009.
- Ženet, Žerar, *Umetničko delo; estetska relacija*, Novi Sad, Svetovi, 1998.

Online izvori:

- Bazdulj, Muharem, Kad Emil kaže da se boji unos na: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=984699>, očitano 9. 11. 2015
- Kasirer, Ernst, Filozofija simboličkih oblika, unos na: <http://hrcak.srce.hr/49412>, očitano: 20. 8. 2016

- Milenković, Nebojša, Sioranov pad u vreme, unos na:
<http://blog.b92.net/text/17768/SIORANOV-PAD-U-VREME/>
očitano: 23. 4. 2016
- Simion, Euđen, Sioran – mitologija nedovršenosti, unos na:
<http://hiperboreja.blogspot.com/2016/02/sioran-mitologija-nedovrsenosti-euen.html>, očitano: 27. 2. 2016
- Sioran, Tumačenje pada, unos na:
<http://fenomeni.me/sioran-tumacenje-pada-tema-sioran/>
očitano: 17. 5. 2014.

Sladana KAVARIĆ

CAUSES OF POLITICAL AND CRITICAL PRACTICE IN LITERARY WORKS OF EMIL CIORAN

Believing that artists are shaped by the social and cultural system from which they originate, the starting point of the author of this paper is the assumption that Emil Cioran is an engaged writer, in the broader sense of the word. The main objective of the paper is to analyze the reflex of political engagement in literature, with special emphasis on the works of this writer. Bearing in mind the experience of the Balkans and its controversial past marked by nationalist activities in the framework of the Romanian Iron Guard, it is certain that, even though he renounced his past, Emil Cioran could not avoid restoring previous experience in his work. The continuity of survival of the Romanian experience in Cioran's work is illustrated by comparing the different stages of the writer's life, analyzing the most significant works from different periods, and indicating the permanent features of his work.

Key words: *engaged literature, political context, cultural context, Cioran*